

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

دانشکده هنرهای کاربردی

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد

در رشته پژوهش هنر

پژوهش برای تدوین دانشنامه تطبیقی وقایع ۳۲۸ الی ۷۳۶ هـ.ق.

استاد راهنما

دکتر سید سعید زاویه

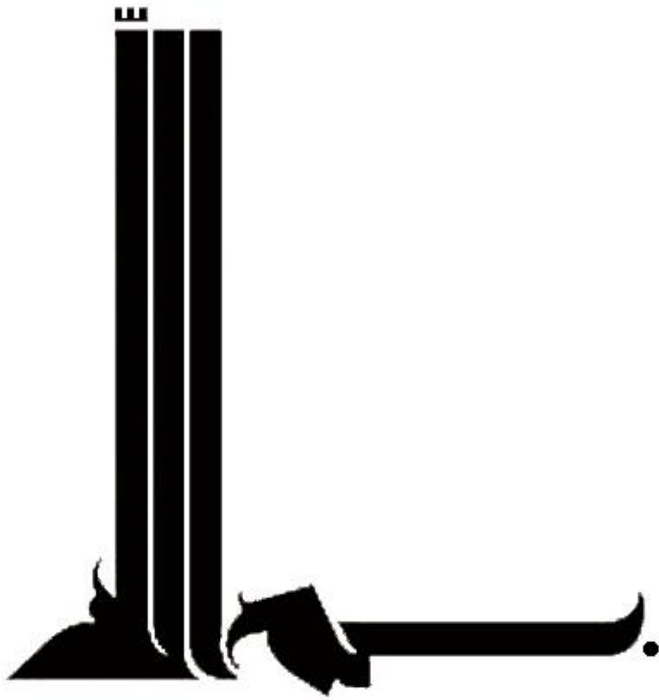
استاد مشاور

دکتر عباسعلی ایزدی

پژوهش و نگارش

مهران گلستان

شهریور ماه ۱۳۹۰

آینده با حرف ساخته نمی شود، با کار هوشمندانه و مومنانه ساخته می شود.
باید کار کنید؛ آن هم کار هوشمندانه و برخوردار از پشتوانهٔ ایمان...
به علم، کلاس، مطالعه، تحقیق و پژوهش اهمیت دهید،
من در این زمینه به مدیران و مسئولان هم سفارش می کنم.
... ساعت های بسیار ذی قیمتی صرف تهیه یک پایان نامه یا یک پژوهش در دانشگاه می شود.
آیا گزینش این عناوین، حساب شده و در جهت نیازهای کشور است؟
آیا محصول پژوهش و تحقیقی که استاد و دانشجو، مشترکا و یا بطور دسته جمعی انجام داده اند،
به مرحله ی اجرا و عمل می رسد؟ آیا به این وسیله، دانشگاه ما، دانش ما و رتبه تحقیقاتی ما رشد می کند یا نه؟
... برای این که این پژوهش، این پایان نامه و این کار مهم
- که ساعت های گرانبهایی صرف آن شده - به کار بیاید، چه راه حلی وجود دارد؟
یقینا پیشرفت کاروان علم و تحقیق در کشور احتیاج دارد به مدیریت؛
به تعبیر برخی از دوستان، به نظارت، اشراف، برنامه ریزی، جهت دهی و هدف معین کردن نیاز دارد؛
بدانیم برای کار تحقیقاتی، راهبرد ما چیست؛
چه می کنیم که این تحقیقات و این آموزش برای کشور مفید باشد و به کار کشور بیاید.

“مقام معظم رهبری”

۱۳۸۳/۰۹/۲۶

"پژوهش برای تدوین دانشنامه تطبیقی وقایع 328 الی 736

هجری قمری" ، یک پژوهش تطبیقی است که بر محور مطابقت تاریخی اتکا دارد و مفهوم آن در یک بیان روشن این است که در این پژوهش تلاش شده تا انسان وارد گذر زمان شود و با مدنظر قرار دادن نگاهی تطبیقی، بتوان تحلیلی درستتر از فرهنگ، تمدن، تاریخ و هنر ایرانی - اسلامی ارائه کرد. بنیاد نظری آن شامل مروری بر تاریخچه دانشنامه نویسی - نظام دایره المعارفی و ذکر ایرادات وارده است. آنچه در این پایان‌نامه گرد آمده است مجموعه‌ای است از ثبت وقایع عظیم لشکرکشی و قتل و غارت‌ها و عزل و نصب‌ها، حوادث طبیعی نظیر زلزله، باران و تگرگ‌های ویرانگر که تاریخ نگاران از آن یاد کرده‌اند، آتش سوزی‌ها (همچون مسجد جامع اصفهان)، و سال نگارش کتاب‌های مهم در فرهنگ و تمدن ایرانی اسلامی، تولد و مرگ بزرگان این سرزمین و ... که همگی در کنار هم، علل ترقی و تنزل قوم ایرانی و مراحل تمدن و عوامل عمده این سیرهنری را در گستره چهارصد ساله مورد بررسی قرار می‌دهد.

این مجموعه حاوی مجموعه اطلاعات گوناگونی است شامل 4 جدول از اسامی اشخاص، سلسله‌ها، بناها و سال ساخت بناها و 42 صفحه جدول که هدف 400 ساله می‌باشد که عنوان‌ها و مدخل‌های آن به ترتیب سال هجری قمری تنظیم شده است و در زیر هر سال قمری معادل میلادی آن سال نیز ذکر شده و برای آنکه محققان در تبدیل سالهای قمری به میلادی و همچنین تبدیل آن دو، به سال هجری شمسی به سهولت بیشتری دست یابند ضمیمه‌ای در پایان آورده شده است. این پژوهش، تحقیقی برای اندازه‌گیری و سنجش و آمار نیز هست، همچون تعداد مساجد ساخته شده در دوران حکومت یک حاکم و حتی تعداد مساجد ساخته شده در دوره‌ای مشخص مثل سلجوقیان و ... این بیان به خوبی در جداول آشکار است. هرچند می‌توان آنرا بهبود بخشید.

پژوهش حاضر را می‌توان به عنوان یک منبع اولیه، برای آشنایی با فرهنگ و هنر و تمدن ایران در بازه چهارصدساله مورد بررسی، بشمار آورد و بر این باور نوشته شده است که اصولاً فهم و درک تاریخ هنر ایران، بدون مطالعه کنترل شده روابط بین پدیده‌ها، بی‌معنا خواهد بود. مقصود اصلی اینگونه پژوهش‌ها تشویق و ترغیب دانشجویان به نگاهی منطقی، اصولی، ساختاری و نشان دادن کیفیت هیجان انگیز دانستن فرهنگ و هنر سرزمینمان به گونه‌ای کلی و در عین حال در یک نگاه است.

کلیدواژه ها: دانشنامه - دایره المعارف - سالنامه - سلسله ها - بناها.

1. فصل اول	
کلیات:	
1.	
1.1 مقدمه	
11.	
1.2 طرح مسئله	
16.	
1.3 ضرورت بحث	
20.	
1.4 اهداف پژوهش	
21.	
1.5 شیوه تحقیق	
22.	
1.6 جنبه نوآوری	
23.	
1.7 ساماندهی تحقیق	
24.	
1.8 ادبیات موضوع و چارچوب محتوایی پژوهش	
26.	

1.8.1	مروری بر آثار مستشرقین در حوزه تاریخ فرهنگ و هنر ایران	26
1.8.2	تاریخچه دانشنامه نویسی	36
1.8.2.1	دانشنامه نویسی در جهان اسلام	39
1.8.2.1.1	تذکره ها و مرقعات	48
1.8.2.2	دانشنامه نویسی در جهان غرب	52
1.8.3	انساننامه های اسلامی	59
1.8.4	تقاویم تطبیقی	64
1.8.5	انظام دایره المعارفی	68
1.8.5.1	الفبای	69
1.8.5.2	ای رده	70

1.8.5.3

..... موضوعی
.....
70.....

1.8.5.4

..... تقوی می
.....
70.....

1.8.6 تقوی و مبناهای

..... رایج
.....
72.....

1.8.6.1 تقوی هجری

..... قمری
.....
75.....

1.8.6.2 تقوی هجری

..... شمسی
.....
78.....

1.8.6.3 تقوی

..... می لادی
.....
78.....

1.8.6.3.1 تقوی

..... ژولین
.....
78.....

1.8.6.3.2 تقوی

..... گری گوری
.....
79.....

1.8.7 ای رادات مشهود در ذکر

..... تقاوی
.....
80.....

2. فصل دوم: نمودار تطبیقی وقایع فرهنگی و سیاسی ایران
دربین سالهای 329 الی 736 هـ ق. **Error!**

Bookmark not defined.

2.1 راهنمای استفاده از
جداول.....
.....
94.....

2.2 فهرست اشخاص بر مبنای حروف
الفبا.....
96.....

2.3 فهرست سلسله ها از سال (736 - 329 هـ
ق).....
105.....

2.4 فهرست بناها بر مبنای حروف
الفبا.....
.....
108.

2.5 فهرست بناها بر مبنای سال ساخت و یا اتمام
بنا.....
117.....

2.6 راهنمای استفاده از نشانه های بکار رفته در
جداول.....
Error! Bookmark not defined......

2.7 جداول تطبیقی وقایع فرهنگی و سیاسی ایران در بین
سالهای 328 هـ ق. الی 736 هـ ق. **Error!**
Bookmark not defined.

نتیجه
گیری.....
.....
159.....

منابع.....
.....
162.....

ضمیمه شماره یک: جدول تطبیق گاهشماری هجری قمری - هجری
شمسی - میلادی.....
171.....

ضمیمه شماره دو: امین
الدوله.....
.....
188.....

چکیده

انگلیسی

215

کلیات

به اسم عظیم و به ذات قدیم
که عشق است و بس هر چه هست ای حکیم
پیرجمال اردستانی (؟/63/ 879-816؟)

۱.۱ مقدمه

برخی از پژوهش‌هایی که در مورد هنر و پیرامون آن صورت گرفته است به قشر خاصی از جامعه - دانشگاهی که تنها محققان و ادیبان و اهل نظر می‌توانند از آن بهره‌مند گردند - تعلق دارد؛ و برخی دیگر به گونه‌ای سامان یافته‌اند که برای نسل امروز کاربردی نیست و به بیانی دیگر کاربرد عمومی ندارند. با توجه به واقعیت‌های یادشده، و با درک نیازهای نسل معاصر که خود نیز یکی از آنانیم، بر آن شدیم تا پژوهشی متناسب با اهداف کاربردی در گستره‌ی فرهنگ و هنر سرزمین پهناور ایران تحقق پذیرد که، قابل فهم و درک برای عموم افراد جامعه و جامعه دانشگاهی باشد؛ و در این راستا، تا حد امکان تلاش شده است که پژوهشی بین رشته نیز به حساب آید تا بکار آید؛ و همت را بر آن گذاشتیم تا اصل پیام رسانی دقیقاً رعایت گردد و از هرگونه توضیحات اضافه خودداری گردد.

بزرگان هنر ایران بر این عقیده‌اند که مباحث هنر این سرزمین، فنی و تخصصی است و به پژوهش‌ها و تحقیقات بسیاری در این زمینه نیاز است و برخی دیگر بر این عقیده، که تنها با نگاهی سطحی به هنر نیز نمی‌توان مفاهیم نهفته در فرهنگ و هنر این سرزمین را به درستی شناخت و ادامه می‌دهند که باید صاحب نظران هر یک از رشته‌های هنری از دیدگاه تخصصی خویش به ارزیابی و کنکاش بپردازند تا حق مطلب اداء شده و تفسیر صحیحی تحقق پذیرد. با توجه به این واقعیت است که می‌گوییم برای هنر ایران، ترجمه‌ها و تفاسیری گوناگون وجود دارد تا مفاهیم گرانسنگ فرهنگ و هنر این سرزمین در تمام ابعاد، کشف و شناسایی گردد. اما با تمام آنچه گفته شد و

آنچه می‌دانید، آیا این‌گونه نیست که، پژوهشگری که تخصص در یکی از هنرها و حتی بر روی یکی از انواع هنرها دارد، قطعا در مباحث دیگری از هنر همان دوران مورد بحث خویش ناتوان است و به قوی تک بعدی پیش می‌رود. و این موضوعی است که بسیاری از کتب با آن درگیرند و این مشکل را دارند که در تمام ابعاد کارآیی ندارند، زیرا هر کدام بر اساس شناخت و توانمندی خویش قلم زده‌اند.

باید تمامی ابعاد فرهنگ و هنر این سرزمین ابناء و اجدادیمان کشف و شناسایی گردد و مباحث مختلف را در قالب‌های زیبایی که با ذائقه انسان امروز هماهنگ است، طرح کرد و هر متخصص صاحب نظری در یک هماهنگی لازم با دیگر متخصصان، نکته‌ها و ظرائف نهفته در رشت^ه اختصاصی خویش را با دیگران در این طرح به اشتراک بگذارد؛ آنگاه می‌توان با خاطری آسوده بگوییم که دانشنامه‌ای به وسعت هنر ایران داریم، به امید آن روز.

خیلی خوشحال بودم که در دانشگاه و رشته‌ای که دوستش دارم پذیرفته شده‌ام؛ اما از همان زمان که کتاب‌های موجود درباره هنر را مطالعه می‌کردم و کاستی‌هایی را در آن مشاهده می‌کردم، نگران و در فکر چاراندیشی بودم تا به راهنمایی جناب استاد دکتر سیدسعید زاویه و جناب استاد ایرج داداشی، و حمایت استاد دکتر عباسعلی ایزدی، آنچه در دل داشتم، بر قوتش افزوده شد و آن نهال را به همت آن عزیزان به بار نشانیدیم و باید گفت که از حمایت‌هایشان بسیار سپاسگذارم – سپاس – و این شاید آغازی باشد برای شروع یک داستان. داستان هنری از این سرزمین با نگاهی دیگر، با بیانی که خواننده تصمیم می‌گیرد از کجا و چه کسی نگاه و بیانش را شروع کند، چه مواردی را به هم ربط دهد و ذهن فعالش را به کجای این سرزمین ببرد، از بغداد و فارابی گرفته تا شیراز و تبریز و ... این تفکر آنچنان زیبا می‌نمود که سر از پا نشناختم و به سراغ آنچه می‌دانستم رفتم، اما هر چه گشتم فهرستی جامعی که تمام ابعاد در آن درج شده باشد را

نیافتم. خواننده آشنا به پژوهش می‌داند که برای حل این قبیل مشکلات به منابع گوناگون نیاز است. برای این کار باید مواد و مصالحی در اختیار باشد. این مواد و مصالح اسنادی هستند که از طریق آن می‌توان در زمان حال به جنبه‌ها و گوشه‌هایی از گذشته دست یافت. بدین ترتیب مرحله دوم کار تحقیق از نظر عملی طرح سوال زیر است، اسناد و مدارکی که بتواند پاسخگوی سوال طرح شده باشد کدامست؟

چگونه و کجا می‌توان به این اسناد دست یافت؟ این کار جستجوی اسناد و مدارک به مراتب پیچیده‌تر از آن است که در ابتدای امر به نظر می‌رسد، البته تردیدی نیست که تاریخ با استفاده از اسناد و مدارک نوشته می‌شود، اما باید دانست منظور از سند چیست؟ تهیه فهرستی دقیق و کامل از اسناد برای این پژوهش کار ساده‌ای نیست و اذعان داریم که در ابتدای این راه هستیم.

به هر روی قدم اول را با شناسایی کتابهایی که در مراکز آموزشی و دانشگاهی این سرزمین بیشترین طرفدار را داشت آغاز کردیم و از بین تمام آنچه گردآورده‌ایم، صدوپنجاه و دو کتاب را برای این پژوهش برگزیدیم، که فهرستی از آن در انتهای این پژوهش از نظرتان می‌گذرد. با گردآمدن این کتب و آنچه در آنها نوشته شده بود، چهار شاخص را برای ادامه مسیر برگزیدیم که عبارت بود از تکرار، سینه واحد، تطبیق منطقی، عدم مغایرت در نوشته‌های متون. کار طافت فرسایي پیش روی بود که باید با قرارگرفتن در برابر یک تاریخ در یک متن، به تعداد دفعات تکرار آن، در منابع معتبر متعدد دیگر، توجه کرد و سوال اینجا بود که آیا منابع گوناگون سال واحدی را برای یک واقعه یا رخداد ذکر کرده یا تواریخ گوناگونی را هر یک برگزیده‌اند. نمونه‌هایی از این نوع رخدادهای جدا در قسمتی جدا در همین پژوهش از نظرتان خواهیم گذرانند.

با این گام و از آنجا که هنر پژوهی را بیشتر مورد نیاز جامعه دانشگاهی ایران می‌دانیم، به بودن در میان هنرپژوهان می‌توان در بطن تاریخ و با توجه به پشتوانه تاریخی عظیم و وافر سرزمین ایران، هشیاری و دانش خود و دیگران حال یا آینده را نسبت به فرایندهای تاریخی روشن کرد. دوران ما دوران فراوانی داده‌هاست؛ دوران اطلاعات است. امروزه چنین می‌نماید که هیچ نظام، شیوه اندیشه، یا روش شناسی واحدی نمی‌تواند برای تمامی دشواری‌ها پاسخی فراهم آورد. این گوناگونی حیرت آور در هیچ دوره و زمینه‌ای به اندازه جهان معاصر آشکار نیست. امروزه چنان طیف خیره کننده‌ای از امکانات وجود دارد که گاهی بیننده ناوارد و در مواردی حرفه‌ای و کهنه‌کار به بهت و سردرگمی دچار می‌شود. با این وجود در مواجهه با این حجم کثیری از اطلاعات هنری که طی روزگار بر روی هم افزوده شده است. قدم بعدی را که شناخت روش نگارش آثار در این زمینه بود برداشتیم و دو روش را که تا کنون منجر به نگارش آنچه تاریخ هنر و فرهنگ

و ادبیات و ... می‌دانیم، می‌توان در دیدگاه پدیدآورندگان آن آثار یافت و اگر با بزرگان هنر و تاریخ همراه باشیم خواهند گفت که در نوشتن تاریخ و هنر و ادبیات و تمدن دو طرز معمول است یکی تحقیق در جزء جزء مسائل یا در قسمت قسمت دوره‌ها، دیگری نگارش تاریخ عمومی تمام دوره‌ها یا تاریخ زمان یک سلسله یا یک موضوع بالنسبه مبسوط مرتبط، در نگاه اول محققین، غالباً متخصص در شناخت یک دوره یا یک موضوع خاص می‌شوند و تحقیقات ایشان صورت رساله‌های مفرد در باب یک مطلب محدود معین پیدا می‌کند؛ در صورتی که با طرز نگاه دوم، نویسندگان باید با نظری عام در جمیع مسائل و ادوار بنگرند و از لحاظ کلیت و حفظ ربط منطقی بین کلیه امور موضوع تاریخ و استنباط قوانین عمومی تالیفات خود را به رشته‌ی تحریر درآورند و این چنانکه پوشیده نیست امری بسیار مشکل و انجام صورت کامل آن در حد عادی از قدرت یک نفر خارج می‌نماید؛ مگر آنکه ابتدا متخصصین هر کدام در باب هر موضوع یا هر دوره رساله‌های مفرد نوشته باشند و بیشتر مطالب و ادوار به این ترتیب تحت مطالعه آمده باشد تا یک نفر یا هیئتی با داشتن مقدمات کار اطمینان بخش، قدم در راه تلیف و تالیف بگذارند.

در مجموع بنیاد کار دانشنامه‌ها بر اساس جمع آوری داده‌های مهم زمان و یا داده‌های طبقه بندی شده و یا مبنای الفبایی می‌باشد که در این پژوهش از هر سه شیوه استفاده شده است. در این پایان‌نامه سعی شده تا بر روی دوره 328 الی 736 ه.ق که آغاز این دوره با غیبت کبری حضرت ولی عصر (عج) که مصادف با تولد فردوسی است شروع و به سال تولد تیمور که مصادف با مرگ سلطان ابوسعید و احتمالاً اتمام شاهنامه دموت (طبق نظر بازلگری) است، نگاهی تطبیقی در جریان باشد تا بدینوسیله تحلیلی درست‌تر از زمانه‌ی مورد بحث داشته باشیم. در محتوای پژوهش پیش‌روی شما، علاوه بر توجه به همزمانی رخداد وقایع تاریخی، تلاش شده است تا علاوه بر بررسی ارتباط منطقی بین هنر و سیاست و حکومت و اجتماع، مزایا و محدودیت‌های آنها را در یک نگاه به مخاطب نشان دهد و در این راه هر چند در آغاز راه هستیم و به این موضوع اذعان داریم. تا این زمان که شما مشغول به خواندن این سطور هستید می‌توانیم بگوییم که این پژوهش یک پژوهش برای اندازه‌گیری و سنجش و آمار نیز هست، همچون تعداد مساجد ساخته شده در دوران حکومت یک حاکم و حتی تعداد مساجد ساخته شده در دوره‌ای مشخص مثل سلجوقیان و ... این بیان به خوبی در جداول

آشکار است. هرچند می‌توان آنرا بهبود بخشید. در این بین، بسیاری از مطالب کتب نادیده توسط نگارنده، کامل بودن این پژوهش را به تاخیر می‌اندازد. پژوهش حاضر را می‌توان به عنوان یک منبع اولیه، برای آشنایی با فرهنگ و هنر و تمدن ایران در بازه چهارصدساله مورد بررسی، بشمار آورد و بر این باور نوشته شده است که اصولاً فهم و درک تاریخ هنر ایران، بدون مطالعه کنترل شده روابط بین پدیده‌ها، بی‌معنا خواهد بود. مقصود اصلی اینگونه پژوهش‌ها تشویق و ترغیب دانشجویان به نگاهی منطقی، اصولی، ساختاری و نشان دادن کیفیت هیجان انگیز دانستن فرهنگ و هنر سرزمینمان به گونه کلی است.

رسیدن به نگاهی کلی برگستره تاریخ هنر ایران، مستلزم آماده سازی زمینه‌های لازم برای آن می‌باشد، پس جداولی را تهیه و ارائه کردیم که به شیوه‌ای منظم شده است که آسان‌یاب است و در شیوه استفاده یا بهره‌برداری از جداول، اختصاراتی به کاررفته که توجه و شناخت آن بسیار ضرورت دارد و در این راه شناخت علائم اختصاری بسیار مهم است و بی‌توجهی به آنها مراجعه کننده را از بسیاری استفاده‌ها محروم می‌کند و جدول راهنمای آشنایی با علائم به صورت مجزا طراحی شده است و می‌توانید به آن مراجعه نمایید.

در ادامه باید بیان داشت که این پژوهش به تنهایی انجام نشده است بلکه ثمره تلاش دوستانی است که در طول تاریخ با افکار و آراء و نوشته‌هایشان با من کمک کرده‌اند.

در انتها می‌خواهم سوالی را مطرح کنم، آیا این پژوهش باید نتیجه کار یک فرد یا حاصل تلاش یک گروه باشد؟ جواب با شما. شناخت و اطلاعات تاریخی تنها در نتیجه تلاش یک فرد حاصل نمی‌شود، و بقولی با یک گل که گلستان نمی‌شود! بلکه ثمره تلاش گروه‌های مختلفی از پژوهشگران متخصص نیز هست که در این راه همدیگر را یاری می‌دهند. امید آن دارم که در این مسیر، پژوهشگران با هدف و برنامه‌ای مشخص و معین، اسناد و مدارک لازم برای تدوین تاریخ تطبیقی کاملی را گردآورند؛ در این مسیر دست کم پس از شناسایی، طبقه بندی و انتشار اسناد و یا حداقل پس از تهیه فهرست برای این اسناد، تحلیل، نقد و تفسیری جدید را آغاز کنند.

البته این آغاز راه است. در واقع آن زمان که واقعی‌ترین، روشنترین و غنی‌ترین اطلاعات را درباره مقطعی از زمان گذشته مورد مطالعه خود بدست آوردیم، به نیمه راه رسیده ایم. از آن پس باید اطلاعات و دریافت‌های خود را به صورت درس یا

یک اثر به دیگران منتقل کرد. بدیهی است پژوهش در این سطح می‌تواند برای کسان دیگر نیز مفید و کار آرا باشد. این مطلب گواه آنست که ما نمی‌خواهیم در مرحله تحقیق باقی بمانیم، می‌دانیم و می‌دانم که قبل از هر چیز انسان هستیم و به هر دلیل عمرمان هم کوتاه و اگر بخواهیم کار این پژوهش به نتیجه برسد و ادامه یابد، باید اطلاعات و دریافته‌ها را به دیگران منتقل کرد که دور چون با عاشقان افتد تسلسل بایش! و این پژوهش دغدغه بسیار کسانی است که آنرا خوب و مفید می‌دانند و باید گفت هر آنچه خوب و مفید است، درست به علت خوب بودن و مفید بودن، باید در اختیار همگان قرارگیرد.

۱.۲ طرح مسئله

باید دانست که به کاربرد "فن پژوهش" در تاریخ تمام تاریخ نیست و به منزله آن نمی‌تواند باشد که بگوییم بواسطه آن می‌توان قضاوت تاریخی درستی داشت. آگاهی و شناخت از تاریخ است که هدف دانسته می‌شود و پژوهش وسیله. "پژوهش برای تدوین دانشنامه تطبیقی وقایع 328 الی 736 هجری قمری" تلاشی است که از آن رهگذر، انسان موفق می‌شود از سیر تحول خویش آگاه شود و خود را بهتر بشناسد. در مطالعه تاریخ هنر و آنچه در کتب مختلف هنری نوشته شده است، همواره توجه به ویژگی‌های تاریخی یکی از جنبه‌های هنری چه در غالب کتابت، معماری، شعر و... بوده است و از سایر جوانب مسئله غفلت شده است. بعنوان نمونه با نگاهی به جداول مطروحه در پایان‌نامه می‌توان دریافت که در هنگام اتمام گنبد سلطانیه چه وقایع دیگری اتفاق افتاده است: (710 ه.ق/ 1310 م) با اتمام گنبد سلطانیه، قطب الدین شیرازی^۱ که پزشک نامداری

^۱ - قطب‌الدین محمد شیرازی (زاده ۶۳۴ درگذشته ۷۱۰ ه.ق) یکی از علمای قرن هفتم و اوایل قرن هشتم هجری است که نقش مهمی در گسترش حکمت و فلسفه، علوم طبیعی، پزشکی و هنر خود داشته است. قطب‌الدین علاوه بر شاگردی در نزد پدر از محضر بزرگانی چون کمال‌الدین ابوالخیر بن مصلح کازرونی، شمس‌الدین محمد بن احمد الحکیم الکیشی، شرف‌الدین زکی بوشکانی، خواجه نصیر طوسی، نجم‌الدین کاتبی، علامه قطب‌الدین مؤیدالدین عرضی و کمال کوفی بهره فراوانی یافت تا آنجا که علاوه بر پزشکی، بر علوم دیگری چون ریاضی، فلسفه، علوم ادبی، دین‌شناسی، موسیقی، نواختن رباب و سرودن شعر، بازی شطرنج و فنون شعبه‌بازی به چیرگی شگفت‌انگیزی دست یافت. قطب‌الدین شیرازی در علم موسیقی، فیزیک از سرآمدان زمان خود بوده است. قطب‌الدین بخش مفصلی از کتاب دایرة المعارف چندجلدی خود به نام درة التاج را به موسیقی اختصاص داده است. در سال ۲۰۱۱ میلادی هزار و دویست و پنجاهمین سالگرد تولد قطب الدین شیرازی از طرف ایران و سازمان یونسکو جشن گرفته شد.

است در سن 76 سالگی از دنیا می‌رود و همچنین سلمان ساوجی^۱ یکساله است، و نیز کتاب به فارسی نوشته شده‌ی عطاملک جوینی^۲، یعنی تاریخ جهانگشا^۳، را خواجه رشیدالدین فضل‌الله^۴، به اتمام می‌رساند و در این احوال کاشی کاریهای امامزاده یحیی ورامین^۵ که کار خانواده ابوطاهر است در حال نصب در آن بقعه می‌باشد. در همین روزگار، یکسالگی است که تشیع، مذهب رسمی حوزه حاکمیت اولجایتو^۶ شده است و وزیران

^۱- سلمان ساوجی، خواجه جمال‌الدین سلمان‌بن خواجه علاء‌الدین محمد نامدار به سلمان ساوجی اوایل قرن هشتم، در سال ۷۰۹ هجری قمری در ساوه زاده شد. دارای قصاید شیوا و مثنوی‌ها و رباعیات است. پدرش علاء‌الدین اهل فضل بود و شغل دیوانی داشت.

^۲- عطاملک جوینی (۵۸۱-۶۸۳ هـ ق) مورخ و ادیب ایرانی قرن هفتم هجری. علاء‌الدین ابوالمنظر عطاملک بن بهاء‌الدین محمد جوینی از جمله صاحب دیوانان جوینی است که در قرنهای پنجم، ششم و هفتم هجری قمری همواره متصدی مشاغل بزرگ و دولتی بودند. عطاملک از جوانی وارد کارهای دیوانی شد و به خدمت امیر ارغونا حکمران خراسان پیوست و دوبار به همراه وی به مغولستان سفر کرد. در این سفرها با احوال مغولان آشنایی پیدا کرد. در سال ۶۵۴ هـ ق که هلاکوخان مغول به خراسان آمد عطاملک به وی پیوست و در جنگهای وی با اسماعیلیان الموت و خلیفه عباسی در بغداد همراه او بود. پس از مرگ هلاکوخان و به سعایت مجدالملک یزدی مدتی گرفتار گردید؛ چون آزاد گشت در آران و یا مغان درگذشت. پیکر او را به تبریز برده و در آنجا به خاک سپردند.

^۳- تاریخ جهانگشای کتابی درباره تاریخ مغول و خوارزمشاهیان و اسماعیلیان تا ۶۵۵ ق، نوشته به فارسی بدست عطاملک جوینی است. نویسنده آن سالها در دربار ارغون و هولاکو و پسرانش، اباقا و تگودار، دارای منصب، و گواه بسیاری از رخدادهای آن دوره بوده و برخی پیش آمدها گذشته را نیز از گواهان آنها و از خاندان خود که از درباریان خوارزمشاهیان و مغولان بوده‌اند، شنیده بوده‌است. تاریخ جهانگشای تاریخ سیاسی محض نیست، زیرا نویسنده هنگام رویدادنگاری، درباره اوضاع اقتصادی، اجتماعی، بافت شهرها و موقعیت جغرافیایی آنها و اسامی قدیمی شهرها نیز توضیحات بی‌همتایی داده‌است. این کتاب در سه جلد است؛ در جلد دوم، به ویژه مستقیماً مسائل دوران خوارزمشاهی مورد بررسی قرار می‌گیرد. جلد سوم نیز مربوط به اسماعیلیان است که بخش مهمی از تاریخ خوارزمشاهیان را به خود اختصاص داده‌است.

^۴- خواجه رشیدالدین فضل‌الله وزیر ابن عمادالدوله ابی‌الخیر بن موفق‌الدوله علی همدانی در حدود سال ۶۴۸ قمری/۶۲۹ خورشیدی در همدان در یک خانواده پزشک یهودی دیده به جهان گشود. نیای بزرگ او «موفق‌الدوله علی» یک عطار یهودی بود و به همراه دانشمند بزرگ خواجه نصیرالدین طوسی در دژ الموت مهمان اجباری اسماعیلیان بود و پس از یورش هلاکو به آنجا به خدمت وی درآمد. رشیدالدین که به دلیل یهودی بودن نخست «رشیدالدوله» خوانده می‌شد و پس از مسلمان (سنی) شدن، نامش به رشیدالدین تغییر یافت و در دستگاه ایلخانان مغول پیشرفت نمود. رشیدالدین فضل‌الله همدانی در زمان چیرگی مغول (سلسله ایلخانان) زندگی می‌کرد. در زمان پادشاهی اباق‌خان، پزشک مخصوص او بود و در نزد او احترام و نفوذی به دست آورد. در زمان ارغون خان و کیخاتو خان نیز گام‌های پیشرفت را سپری کرد. رشیدالدین فضل‌الله همدانی تألیفات بسیاری دارد که برخی از آنها تصحیح و چاپ شده‌است و برخی دیگر هم به حالت نسخه خطی باقی مانده‌است. مهمترین کار رشیدالدین فضل‌الله همدانی نگارش کتاب جامع‌التواریخ بود که از شاهکارهای تاریخی زبان فارسی و تاریخ جهان به شمار می‌آید. این کتاب درباره تاریخ، اسطوره‌ها، باورها و فرهنگهای قبایل ترک و مغول و همچنین تاریخ پیامبران از آدم تا محمد پیامبر اسلام، تاریخ ایران تا پایان دوره ساسانیان و سایر اقوام است. در حقیقت جامع‌التواریخ نخستین دوره کامل تاریخ و جغرافیای آسیا است که با استفاده از وسایل و منابعی ترتیب داده شده‌است که تا آن زمان در اختیار هیچکس قرار نگرفته‌بود.

^۵- بقعه امام زاده یحیی در جنوب خاوری ورامین در محله کهنه گل قرار گرفته که قدمت این بنا به اوایل قرن هشتم هجری قمری می‌رسد. این مقبره دارای گنبد بزرگ آجری بوده و در بدنه آن هشت دریچه مشبک ساخته شده‌است. صحن بنا به شکل برج، دارای چهار کنج تاق نماست. در قسمت پایین دیواره صحن، گچ بری‌هایی وجود دارد و در پایین آن‌ها نیز کاشی‌های بزرگ و زیبایی با جلای فلزی به کار رفته‌است.

^۶- اولجایتو حامی و مشوق انواع هنرها بود، به اشاره او بود که رشیدالدین نخستین جلد کتاب تاریخ غازانی را که بررسی تاریخ مغولان از آغاز تا مرگ غازان بود به

او پایه های شمعدانی به بقعه بایزید بسطامی^۱ اهدا می‌کنند. در ضمن در حوزه خوشنویسی، شاگردان یاقوت مستعصمی^۲، در حال نگارش چندین قرآن برای سلطان و وزیران هستند. در این بین محمودشاه بن محمد نقاش، از اهالی کرمان، مجوز ساخت منبر مسجد جامع نائین^۳ را به تازه‌گی گرفته است و همام تبریزی شاعر، که در سن 74 سالگی است، غزلی به لهجۀ آذری می‌سراید. پادشاه وقت، اولجایتو در سن 30-31 سالگی است و بسیار موارد دیگر... مطالعاتی از این دست را می‌توان تطبیقی تاریخی دانست که بواسطه‌ی اشتباهات ناشی از کم دقتی و یا خطاهای مثنی برداران یا ویراستاران و چاپ، گاه موجب بروز اغلاط گسترده و سپس تکرار آن در حوزه‌های دیگر نیز گردیده است. برای رفع معضل موصوف، تنظیم مجدد براساس بازنگری و تحلیل تاریخی، زمینه‌ی اصلاح تقویم را فراهم می‌سازد. در این پژوهش با بررسی همزمانی رخدادها در باز^۴ زمانی مورد نظر که اتفاقاً زیربنای تاریخ دوران اسلامی است، تاثیرات مثبتی را از دو جنبه در سطح ملی در پی

پایان برد و دست به کار نوشتن مجلد دوم گردید که اولین کوشش برای ثبت تاریخ همه ملل بزرگ اوراسیا بود. اما تصویر الجایتو در درجه اول به عنوان کسی است که دوستدار سازندگی و آبادانی بود.

^۱- ابویزید طیعور بن عیسی بن آدم بن سروشان بسطامی معروف به بایزید بسطامی ملقب به سلطان العارفین بزرگترین عارف قرن سوم هجری و از بزرگان اهل تصوف است که در سال‌های ۱۶۱ تا ۲۳۴ می‌زیسته (مطابق با قول صحیحتر متوفی بسال ۵۲۶ق.)

^۲- جمال الدین ابوالدر یاقوت مستعصمی بغدادی، ملقب به قبلة‌الکتاب، خطاط شهیر (درگذشته به سال ۶۹۸ هجری قمری) وی به سبب خط بدیع خود مخصوصاً به جهت نسخه‌های قرآنی که نوشته شهرت یافته است. یکی از نسخه‌ها در کتابخانه مصری نگهداری می‌شود که در سال ۶۹۰ هجری قمری از نوشتن آن فراغت یافته است. او اهل حبش و در خط ابن بواب تحقیق و تتبع کرد. در روش خوشنویسی تغییراتی داد و خط را به دور رسانید. او در در روش تراشیدت قلم و قط زدن استادان پیشین تجدیدنظر کرد. او مردی ادیب، فاضل و شاعر بوده است. وی از تربیت یافتگان المستعصم بالله آخرین خلیفه عباسی بود، به همین دلیل خود را مستعصمی می‌نامید و بهمین نام آثارش را رقم می‌زد. وی خطوط مختلف اسلامی را قاعده‌مند کرد. او پس از آنکه ملقب به قبله‌الکتاب شد هر روز دو جز از قرآن را کتابت می‌کرد و هر ما دو قرآن کامل را به پایان می‌رساند و در انتهای آن قید می‌کرد که چندمین قرآن کتابت شده است. از این قرآن‌ها نسخه سیصد و شصت و چهارم را دیده‌اند. او هر روز به هفتاد نفر تعلیم خوشنویسی می‌داد. وفات یاقوت مستعصمی در سال ۶۹۸ هجری قمری رخ داده است و از او به عنوان بزرگترین خوشنویس در عرصه نگارش خط ثلث نام برده می‌شود.

^۳- نائین یکی از شهرهای استان اصفهان در مرکز ایران است که مرکز شهرستان نیز محسوب می‌شود. با توجه به آنچه در کتاب مرآت البلدان آمده است، بنای اولیه این مسجد منسوب به عمر بن عبد العزیز خلیفه هشتم اموی است که دوران خلافتش از سال 99 تا 101 هجری قمری بوده است. سمت چپ منبر منبت کاری شده و در قسمت فوقانی آن کتیبه ای به تاریخ 711 هجری قمری موجود است که قدیمترین تاریخ ثبت شده در بنا است. کتیبه در چوبی مسجد، تاریخ 784 هجری قمری را نشان می‌دهد و بر دیوار و ستونهای شبستان جنوبی، چند سنگ مزار وجود دارد که یکی از آنها به تاریخ 784 هجری قمری است. مسجد شش ورودی داشته که در حال حاضر ورودی اصلی آن در جبهه جنوب شرقی قرار دارد و سر در آن احتمالاً متعلق به دوره صفوی است. در کنار این ورودی تک منار مسجد جامع قرار گرفته که ارتفاع آن 28 متر و به صورت هشت ضلعی ساخته شده و از دورترین نقاط اطراف شهر قابل مشاهده است. این مناره از آثار قرن چهارم هجری قمری است.

خواهد داشت. نخست جایگاه دانشگاه هنر^۱ را در حوزه پژوهش های کاربردی معرفی خواهد نمود و از سوی دیگر افتراقات و اختلافات بسیاری را که درمتون و پژوهش ها و مطالعات دیده می شود به سامان خواهد نمود و انشاء... مرجعی خواهد بود و امید می رود در آینده توسط دیگر پژوهشگران تکمیل گردد و همه ادوار تاریخ ایران را دربرگیرد.

^۱ - دانشگاه هنر بزرگترین مرکز آموزش عالی رشته های هنری در ایران است. مرحله تأسیس و شکل گیری اولیه دانشگاه به سال 1358 ه.ش، برمی گردد. پس از انقلاب شکوهمند اسلامی به منظور پیشبرد اهداف فرهنگی و هنری جامعه اسلامی و گسترش هنرهای گوناگون به ویژه هنرهای اسلامی، همچنین تعلیم و تربیت نیروی هنری و فرهنگی مؤمن به فرهنگ اسلامی، بومی و سنتی و آشنا ساختن این نیروها با فرهنگ کهن ایران، اسلام و جهان، ایجاد یک مرکز آموزش عالی هنر در برنامه وزارت علوم، تحقیقات و فناوری قرار گرفت.

۱.۳ ضرورت بحث

در مطالعات هنری و بویژه تطبیقی هنر، نیاز به تهیه منابع و تدارک جداولی که مطالب کافی در زمینه همزمانی وقایع بویژه در سطوح تخصصی، به گونه کلی هم برای دانشجویان و هم برای مربیان هنر کاملاً محسوس و چشمگیر بوده است. تلاش‌های بسیار محدودی هم که در این زمینه صورت گرفته، نتوانسته است پاسخگوی این نیاز اساسی باشد. نبود مرجعی که جوانب متعددی را در خود چه از منظر هنری، اجتماعی، سیاسی و... لحاظ کند، طالبان کشف حقیقت را عملاً به ذهن گرایمی محض و برکناری از دنیای واقعی کشانده و حتی بسیاری از دست اندرکاران پژوهش که دوستان خود ما هستند را بسوی کلی‌گویی هدایت کرده و یا آنها را بکلی از مسیر علمی و درست منحرف ساخته است. بی‌تردید یکی از دلایل قاطع بی‌توجهی نسبت به این نوع نگاه در عرصه پژوهش، کمبود کاملاً محسوس منابع و کتابهای تخصصی در این زمینه است و همین امر انگیزه اصلی و مشوق ما در شروع تحقیقی شد که زیر عنوان **پژوهش برای تدوین دانشنامه تطبیقی وقایع 328 الی 736 هجری قمری**، در اختیار دانشجویان، مربیان، علاقه‌مندان به پژوهش در زمینه هنر و معماری و حکومت‌ها و بزرگان ایران زمین قرار می‌گیرد؛ به این امید که گامی در جهت رفع محدودیتها و پرکردن خلاء موجود در زمینه پژوهش‌های هنری باشد. باید اضافه کرد که در مطالعه تاریخ هنر و آنچه در کتب مختلف هنری نوشته شده است، همواره توجه به ویژگی‌های تاریخی یکی از جنبه‌های هنری چه در غالب کتابت، معماری، شعر و... بوده است و از سایر جوانب مسئله غفلت شده است. اگرچه بعضی جداول که در انتهای برخی کتب کشیده شده است نگاهی بیندازیم، تک بعدی بودن آن و نگاه کلی حاکم بر آن بخوبی مشهود است. و جای کمی تامل است که در مسیر فرهنگ و هنر این سرزمین صیروت تاریخی و فراز و فرودهای ادوار مختلف، به گونه‌ای یکدست و یکپارچه، آن‌چنان که شایسته و بایسته است آشکار و روشن نگشته است. در این روزگار برخود لازم دانسته که عنان زندگی را در این مسیر گسیل داشته و به اختصار و ایجاز از آنچه روزگاری دوست داشتیم بدانیم بر صفحه کاغذ نقشی بزنیم.